

کوچک در این موارد هیچ نیروئی بالاتر از اتفاق و اتحاد مخصوصاً اتفاق بین ملت و دولت و اهتمام اولیای دولت باحترار از هر عملی که ممکن است در ملت ایجاد نفاق و دوئیت بکند ندارند. بزرگترین حربه‌ای که امروز ما را در مقابل تجاوزات و مداخلات می‌تواند حفظ کند تکیه بقانون اساسی کشور و افکار عمومی است. این انتخابات برتیبی که در نظر گرفته شده این حربه را سست می‌کند و آن را بر علیه مصالح کشور بکار خواهد بست و افکار عمومی را دچار تشمت و تفرقه می‌کند و منجر بکشمکشهای خونین و اختلال امنیت و حتی خدای نخواستہ بتجزیه کشور خواهد شد. بعقیده این جانب صلاح مملکت در این است که نمایندگان مجلس با خود مردم سرکار پیدا کنند و فرمان و کالت را از دست مردم بگیرند و بالتجیه در مجلس شورای ملی مأمور مردم باشند و در صلاح و صرفه جامعه ایرانیست عمل کنند و صلاح شخص جناب اشرف هم در این است.

بنابراین اگر ۱۲۰ نفر از طبقات ششگانه و مورد اعتماد جامعه بطوریکه در ماده ۱۴ قانون انتخابات مصرح است، یعنی از علماء- اعیان - ملاکین - تجار- اصناف و زارعین دعوت شوند و آنها هیتی که کمتر از ۶ و بیشتر از ۱۲ نفر نباشند از بین خود انتخاب کنند و انتخابات در تمام مملکت تحت نظر هیئت مزبور عملی شود، آن جناب با نهایت بیطرفی از عهده انجام وظایف نخست وزیری و رهبری حزب هر دو برمی آیند و نتیجه انتخابات هم هرچه بشود مورد اعتراض نخواهد بود، زیرا ملت مقدرات خود را هر طور که بخواهد تعیین می‌کند و منظور از اصرار این جانب در آزادی انتخابات برای تمام افراد و احزاب و دستجات نه این است که حب و یا بغضی نسبت بحزب معینی در میان باشد، بلکه از این جهت است که مردم آزادانه بتوانند هرکه را که مورد اعتماد آنهاست انتخاب نمایند. بدیهی است آن عده از نامزدهای حزب دموکرات که مورد اعتماد و علاقه این مردم باشند با رویه صحیح و غیرقابل اعتراض بمجلس خواهند رفت و فقط نماینده حزب دموکرات شناخته خواهند شد، بلکه نماینده عموم مردم بشمار خواهند آمد و مسلماً حزب دموکرات باتکاء چنان و کلائی که بنوبه خود از اتکاء افکار عمومی برخوردارند بهتر می‌تواند برای حفظ مصالح کشور در مجلس مبارزه کند و اگر غیر از این باشد ممکن است بین مردم و حزب دموکرات جدائی پیدا شود که از لحاظ مصالح کشور آن را نیز باید مورد توجه و دقت قرار داد.

در خاتمه عرض می‌کنم که این نامه را مدتی است تهیه نموده، ولی در ارسال آن تأمل داشتم تا اینکه وجدان اجازه نداد بیش از این مسکوت بگذارم و اکنون آن را تقدیم می‌نمایم.

دکتر محمد مصدق

- ۲ -

نامه‌های تقی‌زاده به قوام‌السلطنه

خصوصی

دوست عزیز محترم پس از تقدیم سلام خالصانه و تجدید مراتب ارادت صمیمی آنکه درین موقع که آقای آرام عضو سفارت لندن عازم ایران است خواستم از فرصت استفاده نموده و بدین وسیله اولاً عرض ازادتی کرده و ثانیاً چند کلمه نسبت ببعضی مطالب بطور اجمال شرح بدهم. دیروز تلگراف شریف مبنی بر وصول عریضه بنده رسید و بسیار خوشوقت شدم. از اوضاع اخیر طهران چندی است خیلی کمتر خیر می‌رسد. جراید انگلیسی بطور کلی بافراط خودداری از نشر اخبار ایران دارند و اصلاً چندی است نه بد و نه خوب چیزی نمی‌نویسند، ولی محافل سیاسی اینجا نسبت باوضاع ایران و مخصوصاً نسبت باداره و سیاست و حزم و حکمت شخص حضر تعالی خیلی خوشبین هستند و معتقدند که رویه معتدل عالی و نگاهداری حزم و اعتدال و احتراز از افراط و تفریط و حفظ آزادی و حکومت ملی با اقتدار و مرکزیت و عرضه و سلطه مشروع حکومت که مشاهده می‌شود و امید

مداومت و حفظ سیاست در خط اعتدال می‌رود موجب گشایش امور و پیشرفت کارهای ایران تواند شد. بدبختانه نه از مجرای خود دولت اخبار شافی و کافی می‌رسد و نه جراید فارسی از ایران بدست می‌آید و حقیقت آنست که نسبت بوقایع اخیره قدری در تاریکی هستیم، اگرچه اجمالاً جریان کار را می‌فهمم و استنباط می‌کنم که باز ایرادگیرها و پیچیدگی‌ها و انتظارات مفرط و بی‌مورد از حد گذشته بود، ولی از متن مطالب استحضار کامل بدست نیامده است. موضوع قرارداد با آمریکا و انگلیس مربوط بامر آذوقه و مخصوصاً ترتیب پرداخت صدی شصت اسعار متراکمه در اینجا با طلا بسیار اقدام مفید و قابل قدردانی است.

بنده آنچه از دستم برمی‌آید اینجا فروگذاری نمی‌کنم و از هر فرصتی استفاده می‌نمایم. اخیراً مستر کیسی وزیر کابینه انگلیس مقیم شرق که معروف خدمت است در لندن بود و اگرچه ارتباطی در میانه نبود باز وقت خواستم و او را دیدم و تصور می‌کنم مذاکراتی که بعمل آمد بی‌اثر نبود. بعد او را بناهار دعوت کردم ولی معلوم شد همانروز حرکت می‌کند و به مصر برگشت.

خلاصه مذاکرات با او را تلگرافاً بوزارت امور خارجه خیر دادم. مخصوصاً یکی از نکات که مذاکره شد موضوع مساعدت بحمل ماشین آلات زراعتی از آمریکا بایران بود و مخصوصاً بداخله (نه تنها بخوزستان) که خریدن تراکتور و غیره علاوه بر کمک به حل موضوع آذوقه و تخفیف بار کشتی‌رانی حضرات برای آوردن آذوقه در آینده می‌کند. وسیله‌ای هم برای خرج لیره‌های متراکم می‌شود. مشارالیه ظاهراً تصدیق داشت و شاید کمکی بکند و وعده داد در تمام موضوعات که من بیان کردم با همکاریشان مذاکره کند. از انقلابات اخیر طهران می‌رسید. گفتم سبب اصلی همان نرسیدن گندم و غیره بود و این جای تعجب نیست و اگر در نیویورک هم آذوقه کم‌یاب شود اغتشاش روی می‌دهد.

از مسائل خیلی مهمی که در اینجا حواس و افکار اولیای امور و کلیه ارباب حل و عقد را مشغول داشته فکر تشکیلات و ترتیبات و سیاست بعد از جنگ است که این اوقات خیلی خیالات را معطوف خود ساخته است و از جمله در باب ایران هم جسته جسته بدست می‌آید که بی‌فکر نیستند. بعضی‌ها از زیاده‌روی روس در آتیه و عزلت جوئی آمریکا و شستن دست از کارهای قمستهای دیگر دنیا اضطراب دارند و گاهی گفته می‌شود که اگر روس در ایران تدریوی و تجاوز کند بعد از جنگ که همه خسته شده‌اند مجدداً انگلیس و آمریکا مشکل برای نجات ایران داخل جنگ تازه با روس شوند. گمان می‌رود سعی در مزید ارتباط و نزدیکی و کمال مودت با آمریکا و چین و ترکیه بی‌فایده نباشد و نیز در باب اصلاحات بعد از جنگ و طرح نقشه آینده از حالا باید اقدام جدی شود که یکمرتبه صلح نیاید و ما هنوز فکری نکرده باشیم و حتماً باید حالا مشغول طرح صحیحی برای اصلاحات علمی و اقتصادی و اجتماعی شد. اگر جار و جنجال روزانه و کشمکش‌های تأسف‌انگیز داخلی بگذرد.

خواهش مندم هر مطلبی که در نظر شریف باشد که تحقیق آن یا کار کردن برای انجام آن در اینجا مطلوب باشد چند کلمه کتبا (نه تلگرافاً) بطور شافی و روشن مرقوم فرمایند که اگر کمکی از دست بنده برآید در ثواب اقدامات مستحسنة دولت شرکت یا بهره‌مندی جزئی داشته باشم. خداوند حضرت تعالی را موفق و مؤید بدارد و صفا و سکون و آشتی و اعتدال نصیب مملکت فرماید که بردباری‌ها جای تندرویها را بگیرد که غوغای مردم و سختگیری افراطی دولت هیچ امری را حل نمی‌کند. خدا یارتان باشد. زیاده عرضی نیست جز تجدید مراتب ارادت صمیمی.

حسن تقی‌زاده

جناب اشرف آقای رئیس الوزراء

در ضمن مندرجات معروضه‌ای که همین امروز در پاکت جداگانه تقدیم خدمت داشتیم یک اشتباهی در ارقام روی داده است که پس از بستن پاکت بزرگ بآن توجه حاصل شد، یعنی امروز نسخه‌ای از امتیازنامه نفت عراق بدست آورده و در مراجعه بآن دیدم که مالیاتی که بدولت عراق بابت نفت می‌رسد رو بهیم رفته بیشتر از آن میزانی نیست که بدولت ایران از این بابت می‌رسد، چه دولت عراق برای چهار میلیون تن اولی از نفت استخراجی شصت هزار لیتره و برای هر یک میلیون تن بالاتر از آن میزان بیست هزار لیتره می‌گیرد که همه مبالغ هم بمیزان طلاست، یعنی تا چهار میلیون تن بهر تنی ۳/۶ پنس طلا و بالاتر از آن بهر تنی ۴/۸ پنس طلا ولذا اگر برای ۱۸/۴۱۸/۰۰۰ تن که پارسال از نفت ایران استخراج و فروش شده، مالیاتی بمیزان مالیات عراق اخذ می‌شد، عایدی ایران قریب ۱۲۵/۰۰۰ لیتره کمتر از آن می‌شد که حالا عاید شده است، ولی در میزان حق الامتیاز بهر تنی چهار شلینگ طلا که عراق می‌گیرد عایدات آنها خیلی بیشتر از عایدات ایران می‌شود، چنانکه از حساب ذیل دیده می‌شود.

اگر دولت ایران برای نفت استخراجی پارسال بمیزان حق الامتیاز عراق یعنی ۴ شلینگ طلا می‌گرفت عایدی او از این حیث با مقایسه به عایدی فعلی او (با اضافه افزایش قیمت طلا که در امتیازنامه ایران منظور شده) ۲۲۷۰۵۶۰ لیتره بیش از عایدی فعلی او می‌شد.

لکن در مقابل عایدات مالیات ایران از نفت با قیاس به عراق = ۱۲۴۸۰۰ لیتره زیادتربوده است

و علاوه بابت سهم از منافع هم دریافت داشته (که عراق ندارد) = $\frac{۶۷۱۲۵۰ \text{ لیتره}}{۷۹۶۰۵۰ \text{ [جمع] لیتره}}$

و بنابراین پس از تفریق رقم اخیر از رقم اولی

۲۲۷۰۵۶۰

۷۹۶۰۵۰

باز مبلغ باقی یعنی معادل = ۱۴۸۴۵۱۰ لیتره

عایدی عراق بیشتر از مال ایران می‌شد.

لذا خواستم این ارقام را تصحیح نموده و خواهش کنم همان مشروحه هم که ارسال خدمت شده از همین قرار تصحیح شود و البته در مطالعه شخص خود عالی و آقای وزیر مالیه این ارقام باید بجای ارقام مربوطه در مشروحه تقدیمی درج و بعد مطالعه شود.

و نیز می‌خواهم متذکر شوم که اگر وقتی مذاکره‌ای جدی برای تعدیل میزان حق الامتیاز بعمل آید حتماً باید قبلاً امتیازنامه نفت عراق با اصلاحات بعدی که در آن بعمل آمده و هم چنین امتیازنامه عربستان سعودی و امتیازنامه کویت و امتیازنامه بحرین بدقت مورد مطالعه واقع شود.

زیاده عرضی [نیست] جز تجدید مراتب ارادت صمیمی

حسن تقی زاده

وزارت امور خارجه

اداره رمز

از لندن بتاريخ ۲۸/۱۲/۱۳۲۵ - شماره ۱۹۳۳

جناب آقای همایونجاه وزیر امور خارجه

خواهشمند است شرح ذیل را که محض اطمینان کامل از محرمانه ماندن با مفتاح خصوصی رمز و

بوسیله خود جنابعالی تقدیم می‌شود که اگر صلاح می‌دانید بطور خصوصی آقای رئیس‌الوزراء تسلیم فرمائید.

روزنامه تأیمر شرحی از قول مخبر خود در تهران می‌نویسد مبنی بر اینکه در جراید تهران اظهار اندیشه از مذاکرات مسکو نموده، بیم آن دارند که موضوع نفت ایران در آنجا مذاکره شود و تقاضا می‌کنند که نماینده‌ای از ایران در آنجا حضور بهم رساند. مبنای این نگرانی بر این جانب معلوم نیست و بیم آنست که اینکار از طرف دولت در حکم عسس مرا بگیر شده موجب زیان و سستی کار گردد. یقین دارم با مراتب علاقه به منافع عالی مملکت که تاکنون ابراز فرموده‌اید، همانطور که کار غامض آذربایجان را با تدبیر حکیمانه و شجاعت بی‌نظیر خاتمه دادید، از چنگال تقاضای نفت روسها نیز مملکت را خلاص فرمائید که تا ابد نام ارجمند عالی در صفحات تاریخ ایران به بزرگی و افتخار خواهد ماند. ابراز مقاومتی که حالا آمریکا به کمال استواری در حفظ حقوق استقلالی دول کوچک در مقابل روس می‌نماید مایه جرات و امید است. استخلاص آذربایجان تالی استخلاص اصفهان و ولایات ایران از دست افغان بدست نادرشاه بوده، خلاص از فشار روس برای نفت تالی نسخ عهدنامه مضر عثمانی بازیدست همان پادشاه و استرداد عراق خواهد بود. امید است ملت ایران هم دل قوی داشته پشتیبان وجود شریف باشند.

تقی‌زاده سفیر کبیر

- ۳ -

نامه حسین علاء*

۱۴ ژانویه - ۲۳ جدی

تلگرافهای حضرت اشرف تا ۸۵ زیارت تأخیر انجام مساعده بواسطه دسایس و ضدیت دولت انگلیس است. امروز کشف شد که نمی‌خواهند استاندارد اوایل داخل ایران شود. متأسفانه رأی بزرگترین علمای حقوق امریکائی استاندارد را تشویق نمی‌کنند. یک هفته است شب و روز در نیویورک سعی می‌کنم کار تمام شود. لازم نیست عرض نمایم تا چه اندازه افسرده هستم. فرداً قطعاً تلگراف خواهم کرد که چه واقع شده و اوضاع از چه قرار است. اگر با استاندارد ممکن نشد کار صورت بگیرد با کمپانی دیگر امریکا مذاکره خواهم کرد. واجب است حضرت اشرف بهیچوجه تزلزل بخودتان راه نداده استعفا ندهید، زیرا اقتادن کابینه در مقابل فشار خارجه برای مملکت بسیار مضر خواهد بود. مطمئن باشید که شوستر و بنده تا آخرین درجه اهتمام خواهیم کرد در امریکا زود نتیجه گرفته شود و مأیوس نیستیم.

۸۳ علائی

* * *

*- این تلگراف را علاء زمانی که وزیر مختار ایران در امریکا و قوام‌السلطنه رئیس‌الوزراء (سال ۱۳۰۰) و موضوع امتیاز نفت شمال مطرح بود از واشنگتن به تهران فرستاده و قوام آن را از روی اصل تلگراف که به خط لاتینی بوده به خط خود رونویس کرده است.